

nappal megtér őseihez. A házsongárdi öreg temető nagy unitáriusainak közelében, mint maga is egyike a nagyoknak, itt fog megpihenni. Arcán elsimulnak a gondolatok redői, lelkén elcsöndesül az élet viharja. Az a nagy lelki válság, mi nagy szellemét élete végén úgy megszorította, Isten trónja előtt megnyugtató, kiengesztelődő befejezést nyert. A földi tépelődéseknek e néma sirhantnál vége van. Ami földi volt, itt porrá lesz; amit emberek készítettek, itt elmulik. Csak az marad fenn tovább, csak az halhatatlan, ami Istentől és Istenből való.

Elmuló részét megboldogult felebarátunknak és tiszteleti tagtársunknak, megkönnyezve adjuk át az örök békének. Halhatatlan lelkét magunkkal, visszük vissza a tovább küzdő életbe.

Isten legyen a távozóval és legyen a visszatérővel! Amen.

Dr. Borbély István.

EMLÉKEZÉS PERCZELNÉ KOZMA FLÓRÁRA.

(Mehalt 1925 dec. 31.)

Olyan volt, mint egy szál fehér liliom. Sápadt, halovány. Szerény, magabazárkózó. Csöndes, igénytelen. Mintha csak ott-honában szeretne maradni, hogy nyugodtan élhessen és azokat boldogítsa, kikkel Isten megajándékozta.

Milyen más lett, ha megnyílt ajaka! Nehány perc, s már telve volt nemcsak otthona, hanem a legtágasabb terem is. Mély és intenzív érzésből fakadó szavaiból a gondolat árja kábitólag áradott szét. Szerénységének fátyolát széttárták az evangélium jézusi szavai. Erős oszlopokra helyezték a nagy bölcsek kiforrott gondolatai.

Minden tervével hazulról indult ki. Gyöngéd férje megértéssel sietett gondolatai tovább fűzéséhez. Négy bájos leánya tőle várta a hitélet és a nagy világ megértéséhez szükséges gondolatot. Az örökösen tanuló anyának — aki vallásra és zenére maga tanította — legtöbb gondot okozott a hitigazságoknak kis leányai lelkébe úgy juttatása, hogy ott ne romboljanak, hanem építsenek. „Ily töprengések között, lehangolva jutottam — írja — magam sem tudom hogyan — egy ködös téli estén, abba a szűk kis boltba, hol egyedül voltak akkor kaphatók az unitárius könyvek és szinte lopva és szivdobogások között vittem haza az első két könyvet. Ferenc József

püspök kátéját és egyháztörténelmét. Szívdobogással, félénken, szinte vonakodva fogtam az olvasáshoz, de már az első lapok után, mintha egy nehéz kő esett volna le szívemről; hiszen ezt azonnal meglehet érteni. Dehogyan kell ezt magyarázni, megérzi ezt a kis gyermek is velem együtt rögtön... nincsenek itt fejtörő rébuszok, véres verejtéket okozó kérdések, nincsenek itt más parancsolatok, csak amit a szív és az ész diktál mindnyájunknak... Még álmomban is mintha valami más csillagzaton jártam volna." (Felolvasások I. 303. s. köv.)

Ezt megelőzőleg már eljárt iskolába az első budapesti unitárius lelkészhez, Derzsi Károlyhoz, a kohári-utcai unitárius templomba. „Szabad szellemben tartott, hatalmas, nagyszabású szónoklataiból ismerte meg a fenségesen magas eszméket.”

Perczelné lelkét megtöltötték az unitárius hiteselemek, szívét annyira boldoggá tették, hogy a kis családi kör tanítója ellenállhatatlanul kilépett a nagy közönség elébe és igazi apostoli lelkesedéssel és tüsszel kezdte hirdetni meggyőződését.

Szerény tartózkodással mondja: én csak nőtársaim számára írok; csak könyveink olvasása közben szerzett benyomásait kívánja röviden és egyszerűen közölni velök. De már nem elégszik meg csupán vallás-bölcselmi eszméi hirdetésével, hanem a nőnevelésnek társadalmi, szociális vonatkozásait is fölkarolja és fokozódó hevülettel magyaráz, irányít, világosít nőegyesületek gyűlésein, hírlapokban. Végül két hatalmas kötetben foglalja cikkeit és tanulmányait. A nőkérdésnek 12 cikket szentelt, de minthogy önmagától egy percre sem tud megválni, minden dolgozatában ott van a nő és vele szorosán kezeffogva az unitárius.

Perczelné nagyon előkelő református családi körből lépett ki, hogy szabad lelki életet folytathasson. Lépését nem kellett igazolnia, mert családjában egyéniségénél fogva olyan nagy tisztelet környezte, hogy amit tett, azt mindenki megnyugvással fogadta, mint jól megfontolt, helyes cselekedetet.

Mégis mintegy maga igazolására, de főképpen azért, mert részesíteni szeretett mindenkit abban, amit szépnek és jónak tartott, felolvasások hosszú sorozatában fejtegette és igazolta az unitárius vallás jogosultságát, szükségességét. „Míg a protestantizmus egyház és felekezet alakjában teljesíti misszióját — írja — és így ér el tagadhatatlanul gyönyörű eredményeket a jótékonyság terén is, addig az unitarizmus inkább csak mint

eszme, mint egy láthatatlan mozgató, javító és reformáló erő szolgálja a világot és észrevétlenül viszi azt fokról fokra előre.“ Azért kell apostoli buzgóságra ébrednie mindenkinek, „mert a mai társadalomban nem elégséges, hogy csak egyes kiváló egyéniségek hirdessék a mi liberális és emberséges tanainkat, hanem nagyon is nagy a szükség arra, hogy vezetősózat gyanánt nyíltan és hangosan hirdessük azokat egyházunk által is.“

Amit tanácsolt, az rá nézve kötelező, mert parancs volt egész életében. Meg volt győződve, hogy a mi egyszerű magyar jellegű vallásunk „őszinte jellemű, szabadságért küzdő és lelkesülő, zseniális magyar fajunknál idővel nagyobb mérvben fog hódítani.“

Nyílt vallomásai miatt, álnéven, megtámadták. Szívesen fogadta, mert újabb alkalmat kapott meggyőződése kifejtésére. De egyben kész arra is, hogy az „orthodox“ hit hátrányait megmutassa s egyben figyelmeztesse más nézetű embertársait a kivezető útra, a hűséges kitartásra a kiszabott cél mellett „Isten segítségével és saját erős akaratunkkal. Így mindenkor szerencsésen le tudjuk győzni az akadályokat, a csüggedést s minden egyes küzdelem után egy-egy lépcsőfokkal jutunk hozzá, Jézushoz, aki nekünk élet, út és igazság.“

A haladásnak legnagyobb akadálya a dogmákhoz való makacs ragaszkodás, mert ezek szűkítik az értelem határait, gátolják a lélek szabad mozgását. Nagy boldogság hatja át szívét, midőn nemcsak a nagy lelkek világraszóló bölcs gondolatait élvezheti, mint közös kincset, hanem azt is tapasztalja, hogy jeles férfiak más egyházaktól szívesen jöttek el a Dávid Ferencz Egylet lobogója alá magas színvonalon álló felolvasásaikkal, „midőn áthatva a testvéries érzettől, egy csodás varázs által megszállva, szinte úgy éreztük, mintha maga Jézus Krisztus is közöttünk ült volna“ . . .

Ez a nagyvárosi nő nem elégszik meg azzal, hogy a legelőkelőbb nőegyletek hallgatják szép gondolatait. Azok vagy követik tanácsait, vagy nem, de legtöbbször mégis megmaradnak a családi örökségképpen rájuk szállott egyházban. Vallják, a mit őseik vallottak, vagy élnek a kor szellemében, ahogy nekik kényelmesebb és kellemesebb.

Percelnét sociális érzése odaviszi, ahol mesterét, Jézust, az ő igazi valóságában találja. Megy ami egyszerű, szegény

szülőktől származott ember-Jézusunkhoz, aki éppen azáltal segíti legjobban hordozni keresztünket, hogy ugyanúgy született, ugyanúgy töprengett és szenvedett, mint többi szegény sorsosa és mégis szívében hordva az isteni kijelentést — szeretetet és békességet hirdetve, bizalommal haladt nehéz útján előre.

A nép mivelése nélkül lehetetlennek tartja a nemzeteknek bármely úton való boldogulását. De ezzel lehetségesnek tartja azért, mert „tudja, hogy az exponált magaslaton álló, eszméket vívő és vezető szerepet játszó legtöbb ember mégis csak a tömegeből s annak a neveléséből került ki s később is csak *annak a lelkéből* és eszmeiből kénytelen legtöbbet merítenie.

Érzi, milyen sokkal tartozunk a munkás osztálynak. Figyelmezteti a szőnyeges szobákban lakókat kötelességeikre. Megvan győződve, hogy ha a magasszinvonalon álló alturizmust az összes szívekbe beleplántálhatnók, ez egymagában elégséges volna arra, hogy a kellő fordulat beálljon társadalmunkban. De azt is megmondja a szociális szövetség gazda kurzusán, hogyha mi megmondjuk hibáját, éppen úgy számoljon ő is a mi hibáinkkal és fogyatkozásainkkal.

E lelkes nő szociális gondolatai visszavisznek Channinghez, az unitárius nagy apostolhoz. Rajongva lelkesedik érte, épp mint Dávid Ferencért. E két nagy szellemtől ered a XVI-ik és a XIX-ik század igazán humánus és erkölcsös vallásossága. Perczelné az ő lelkökhöz fordul vissza, mint tiszta forráshoz, midőn félti az emberiséget a vad szociálistól és anarchizmustól, melyeknek zajos lármája miatt nem lehet hallani „a hegyi beszéd örökösen élő poézisét.”

Százat meghaladó felolvasásában és beszédében mindig ugyanazzal az izzó fajszeretettel, fanatikus hittel, haladásra és vezetésre vágyódással találkozunk. Nem ismer lankadást, nem szalaszt el egyetlen alkalmat. Úgy hat ránk, mintha nem tudna ellenállani a léleknek, mely Istenétől veszi a hatalmas inspirációt. Ugy jelenik meg szemünk előtt, mint aki vállán hordozza embertársai gondját, terhét. Hordozza szívesen, mert hiszi, hogy a terheltek könnyebbülést fognak érezni, mások pedig példát vesznek tőle, hogy a miként ő cselekedett, azok is hasonlóképpen cselekednének.

Ennél a pontnál az unitárius közönségre esik a legnagyobb felelősség terhe. Ő, aki már elköltözött tőlünk készületlen és váratlan, ama nemes harcot megharcolta, hogy unitárius hitünk-

nek polgári jogot és tekintélyt szerezzen ott, ahol nevét is alig ismerték. Világosan föltárta hitünk szépségeit, erényeit. Unitárius nők és ifjak tanuljátok megismerni és tovább folytatni, amit Percelné Kozma Flóra oly dicsőségesen folytatott. Tiszteljük és áldjuk emlékét!

Dr. Boros György.

A VALLÁS ÉS ERKÖLCS UNITÁRIUS NÉZŐPONTBÓL.

Legegyszerűbb volna e kérdés olyan megoldása, hogy a problema egyes fogalmait iparkodnánk megállapítani s így foglalkoznánk a vallás és erkölcs fogalmaival formailag és tartalmilag; s miután az unitárius nézőpontot is félreérthetetlenül értelmeztük, e nézőpontot állandóan alkalmaznók. Tekintettel azonban arra, hogy a bölceleti okoskodás meglehetősen elvont mezőre jutott mind a vallás, mind az erkölcs fogalmának tárgyalásával úgyannyira, hogy a fogalmi meghatározások lehetőleg kiküszöböljék a sajátos egyéni vonásokat s magát a megélést, a történetet; és viszont a történeti leírások nélkülözik a rendszeres áttekintést s így sokszor az adatoktól nem látjuk az elvet, törvényszerűséget: ez alkalommal nem lépünk sem egyik, sem a másik mezőre; nem operálunk sem elvont logikai fogalmakkal, sem pusztán történeti statisztikaszzerű adatok előszámolásával, hanem a magunk sajátos eljárását fogjuk követni.

I.

1. Általánosságban megállapítható, hogy a *vallás az embernek és Istennek egymáshoz, az erkölcs pedig az embernek embertársához való viszonyát fejezi ki*. Következésképpen az a viszony, ami az ember és Isten közt volt, van és lehet, mindig vallási és soha sem erkölcsi viszony; amely pedig az ember és embertársak között van, mindig erkölcsi és soha sem vallási. Mikor pedig kétséges e megkülönböztetés helyessége, akkor a vallás és erkölcs egymáshoz való valamelyes viszonya forog szóban. Eszerint tehát alap és soha szem előtt nem tévesztendő tény az, hogy a *vallásnak* és az *erkölcsnek* saját természeténél fogva az emberiség életében teljesen sajátos és egymástól föltétlenül megkülönböztetendő jelentése és értéke van.

2. Problémánk két főtenyezője tehát az *ember* és az *Isten*. E két tényező közül az ember számára — mint megismerő — első az ember s csak azután következik — kit megismer — az Isten. Így első teendőnk az ember értelmezése. Tudniillik: az *ember* vallásos és az *ember* erkölcsös. Minket az ember vallása és erkölce érdekel s illet Istenrel kapcsolatban kérdésképpen fel sem vethetünk. Egy főtenyezőnk marad tehát egy-